

ASBÓTH JÁNOS PROGRAMJA

AZ ANDRÁSSY-RENDSZER KONZERVATÍV BÍRÁLATA

E G E D Y G E R G E L Y

Asbóth János a kiegyezést követő éveket a hanyatlás, sőt a „tönkrejutás” periódusának minősítette. Úgy látta ugyanis, hogy az 1867-es megállapodás kínálta rendkívüli lehetőséggel Magyarország nem tudott élni: a magyar állam az 1870-es évek közepére olyan pénzügyi válságba került, amely a politikai bukás szélére sodorta. A kudarc okát végső soron a liberalizmus elveihez való merev ragaszkodásban találta meg. A személyes felelősséget ezért főként a dualista rendszer első magyar miniszterelnökére, gróf Andrássy Gyulára hárította, kiemelve: ami a rendszer „kárhozhatóságából” nem a kormányfő egyéniségének róható fel, azt liberalizmusának lehet betudni. Meghökkenő, és természetesen erősen vitatható állítás, ha Andrássy kétségtelen politikai sikereire, a nemzet felemelkedésének utat nyitó kiegyezésben betöltött szerepére gondolunk.¹ Asbóth logikájába ez a kritika mégis szervesen illeszkedik, hiszen amikor 19. századi történelmünk korábbi korszakait vizsgálta, akkor is a liberalizmus bírálatát állította érvelésének középpontjába. *Konzervatív fordulatot sürgetett*, annál is inkább, mert úgy látta, hogy a 19. század utolsó harmadára a liberalizmus Európa-szerte hanyatlásnak indult. E helyzetértékelés indította őt a *Magyar konservatív politika* című munkájának publikálására 1875-ben – ez egy leendő konzervatív párt programjának tekinthető, hiszen *de facto* ezzel a céllal is készült.² A konzervativizmus legitimálására kidolgozott itteni érveivel, a reformkor, 1848 és 1867 értékelésével e sorok szerzője éppen ebben a folyóiratban foglalkozott;³ az alábbi tanulmány pedig azt tekinti át röviden, hogy Asbóth e munkájában milyen célok teljesülését tekintette elengedhetetlennek a válságból való kitorés érdekében.

„ESZMÉT A NEMZETNEK”

Konzervatívként Asbóth mélyen hitt az eszmék erejében, ezért a teendők kiindulópontja az ő értékrendjében nem is lehetett más, mint hogy először „eszmét kell adni a nemzetnek” – az „Andrássy-rendszer” márpedig ezt elmulasztotta. S hogy ez mi legyen? A konzervatív érdekekkel azonosított „magyar érdek”, amely

1 Andrássy miniszterelnöki tevékenységéről alapos értékelést találunk KOZÁRI Monika kitűnő monográfiájában: *Andrássy Gyula*. Gondolat, Bp. 2018. különösen: 184–190. Asbóth Andrássyról alkotott véleményéhez lásd még: ASBÓTH János: *Udvariás levelek gróf Andrássy Gyulához*. Athenaeum, Bp. 1878. (Vö. TÖKÉCZKI László: *A bohém zseni. Gróf Andrássy Gyula szellemi-politikai arcéle*. sajtó alá rend. SCHMIDT Mária, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Bp. 2020. – a Szerk.)

2 A háttérhez részletesebben lásd: SZENDREI Ákos: *Asbóth János Magyar konservatív politika című munkájának kialakulási közege és sajtóvisszhangja* = ASBÓTH János: *Magyar konservatív politika* [1875] Attraktor, Máriabesnyő, 2011. 137–140. (A továbbiakban az e kiadásból származó idézetek oldalszámait a szövegben adjuk meg, zárójelben – a Szerk.)

3 EGEDY Gergely: *A Magyar konservatív politika kísérlete a konzervativizmus legitimálására. Kommentár*, 2021/1.

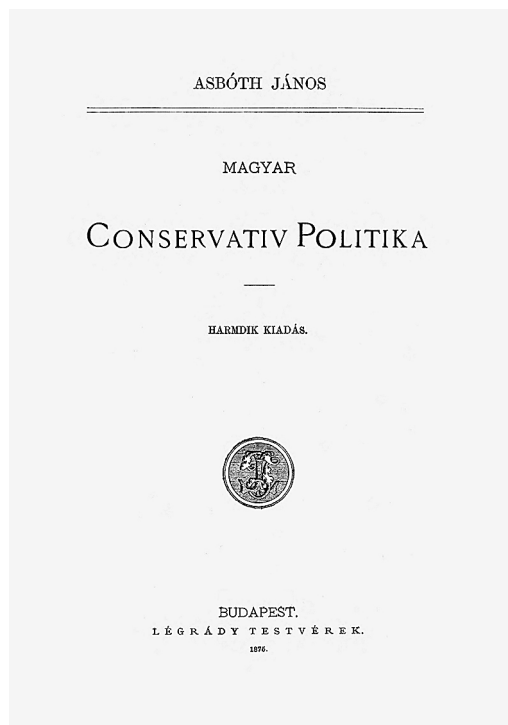
számára a politikai cselekvés legfontosabb iránytűjeként szolgált, az ő olvasatában azt kívánta, hogy ez a „magyar állam eszméje” legyen. Szilárd meggyőződése volt, hogy az állam nemcsak a közérdek legmagasabb szintű megtestesítője, hanem egyúttal a nemzet legfontosabb eszköze is. Így aztán nem táplált kétséget afelől, hogy a kiegyezéssel létrehozott új magyar államot maximális védelemben kell részesíteni. (A dualizmusban kialakított új állam melletti kiállás valójában nem volt magától értetődő, ha felidézünk, hogy nemcsak Ausztriában, hanem Magyarországon is sokan voltak a 67-es alapra épített rendszer ellenségei.). A miértre markánsan megfogalmazott választ kapunk tőle, olyat, amely nem hagy teret alternatív megoldásoknak: „Mert hogy Magyarországot a liberalizmusnak, a demokráciának s más ilyen schlagwortoknak feláldozni lehet, az való igaz, de igazabb még, hogy ha itt e földön Magyarország nem lesz többé, akkor úr nem lesz a maga házában sem a magyar, sem az oláh, sem a tót, hanem uralkodni fog az anarchia vagy uralkodni fog idegen” (93).

A „magyar elem” védelme

Az idézett megállapítás talán már sejteti is, hogy Asbóth a legélesebben az Andrássy-kormányzat által követett nemzetiségi politikát támadta. Az 1868-as törvényben testet öltő liberális nemzetiségi politikában valóságos katasztrófát látott, az ugyanis szerinte a „magyar elemet” fenyegette, sőt a kedvező körülmények ellenére „meghiúsította a magyar állam konszolidációját”, az ország egyes részeit „erkölcsileg szétszakítva” (73).

Erős szavak, éles ellentétben azzal, hogy a magyar közvélemény egyáltalán nem is ébredt tudatára e kérdés jelentőségének. Emlékeztet, hogy az 1867-es kiegyezést a nemzetiségek zöme csalódással fogadta, noha – a kiváló gondolkodó és történetíró, Gratz Gusztáv találó megállapítása szerint – a magyarság megértőbb álláspontot foglalt el a nemzetiségekkel szemben, mint fordítva.⁴ E körülmény valószínűleg közrejátszott Asbóth véleményében, noha kétségtelenül elmondható, hogy – Gratz finom fogalmazásával élve – a magyarságnak „az elért sikerek folytán megduzzadt nemzeti önérzete” az ő gondolkodásában is megmutatkozott. Az „egy politikai nemzet” tradicionális, az 1868-as nemzetiségi törvény által is képviselt gondolatából kiindulva „abszurdnak” tartotta, hogy a nemzetiségek kollektív jogokat kapjanak, azt vallva, hogy a Kárpát-medencében egyedül a magyar az „államalkotó” nép.

A nemzetiségi egyenjogúság liberális elve a megyei autonómia elvével együtt Asbóth interpretációjában azzal a következménnyel járt, hogy számos törvényhatóságban a nemzetiségi többség elnyomta a magyart. A kormányzat szerinte abban bízott, hogy engedékenységgel nemzetiségi békét teremt, ám ez az elképzelés illuzórikus volt, sőt már az ideológián is túllépő „valóságos idiótáság”. A nemzetiségeket ugyanis ez egyáltalán nem elégítette ki, ellenkezőleg, „folyton izgatta és ingerelte őket”, hiszen egy olyan elvet követett, amely a magyar állam felbomlása nélkül egyszerűen nem volt megvalósítható (74–75). A nemzetiségi törvényjavaslat országgyűlési vitáját elemezve Schlett István is arra a következtetésre jutott, hogy a két álláspont, vagyis az egységes nemzetállam és a föderációs szerkezet közötti kompromisszumra valójában nem nyílt lehetőség – választani kellett tehát.⁵ Ezt Asbóth is megtette: számára magától értetődő volt a magyar állam egységének minden áron való védelme.

A Magyar conservatív politika harmadik kiadásának címlapja, 1875

4 GRATZ Gusztáv: *A dualizmus kora*. I. köt. Magyar Szemle Társaság, Bp. 1934. 74.

5 SCHLETT István: *A nemzetiségi törvényjavaslat országgyűlési vitája 1868*. TTFK–Kortárs, Bp. 2002. 11–12.

Habsburg-párti nemzetstratégia

A magyar elem erősítése Asbóth megközelítésében a Habsburg-dinasztiának és a nemzetiségeknek egyaránt érdekében állt. Az érvelése nyilvánvalóan vitatható, de van benne igazság. Tény, hogy a kiegyezésre sem került volna sor, ha a magyarok támogatása nélkül is megerősíthető lett volna a birodalom, viszont a dinasztia pozíciójához magyar érdek is fűződött. Mára a magyar nemzet és a magyar királyi ház sorsa elválaszthatatlanul összefonódott – állította 1875-ben. A dinasztia azt az államkeretet szimbolizálta, amely a magyar állam integritását is biztosította. Asbóthnak egyébként is régi meggyőződése volt, hogy a magyarságnak jó esélye van arra, hogy a birodalom súlypontját fokozatosan Magyarországra tolja. A Habsburg-pártiság és a magyar nemzettudat összeillesztésére már a század első felében történt kísérlet Desseffy Aurél részéről, az új 67-es politikai keretben azonban erre jóval szélesebb lehetőség nyílt, és a korszakban talán senki sem tudta Asbóthnál hitelesebben képviselni ezt a népszerűtlen, ám racionális pozíciót.

Könnyebben vonható kétségbe azon állítása, hogy a nemzetiségeknek is érdekükben állt a magyar állam megőrzése, de érvek emellett is szólnak. Ha a külső hatalmak, elsősorban a német vagy az orosz a belviszályokat kihasználva meg is döntenék a magyar államot, józanul nem lehet elképzelni, állította Asbóth „históriai nemzetkonceptióra” támaszkodó érveléssel, hogy „ha ez államot nem a magyar elem tartja fenn többé [...] lenne még valami, ami egyáltalán fenntarthatná” (94). Már csak azért sem, tette hozzá, mert ha a magyar elem többé nem alkothatna összetartó kapcsot, hogyan alkothatná azt egyik vagy másik nemzetiség, amelyek „mindenkének fajrokonai kisebb-nagyobb külön államot tartanak fenn szomszédunkban”? A magyar államon kívül nincs itt másra hely, mint az idegen uralomra, amely „fajrokonai-
val” is úgy bána, mint az orosz a lengyelrel – fűzi tovább e gondolatait.

A Trianon utáni helyzet, a Közép-Európára rákényszerített *Kleinstaaterei* fényében profetikusan cseng a következő megállapítása: „ha nagy Magyarországot nem tartjuk fenn az idegen ellenében, bizony egy tucat apró államot annyiival kevésbé tudnánk fenntartani az oroszoknak és a németeknek a szomszéd-ságában” (95).

Nem szabad tehát megengedni, hogy „ama politikai hatalom, melyre a magyar államnak feltétlenül szüksége van, az egyes nemzetiségek közt feldaraboltassék” (96). Hozzáteszi ehhez ugyanakkor, hogy a legkevésbé sem lehetne konzervatív politikának nevezni azt, ha a nemzetiségekhez tartozókat megfosztanánk polgári jogegyenlőségüktől; ez ráadásul csak mélyen elidegenítené őket a magyar államtól. A magyarság megerősítése ebben a megközelítésben inkább állami, mint nemzeti érdekként jelent meg.

Szabadság és nemzet összekapcsolása

Első monográfiájában, *A szabadság* című 1872-es könyvében Asbóth lényegében a szabadság mindenfajta politikai korlátozását elutasította.⁶ Jól érzékelhető, hogy három évvel később már nem zárkózott el a szabadság szempontjainak részleges vagy időleges háttérbe szorításától. Módosult álláspontját a legtömörebben talán az alábbi megállapítással foglalta össze: „Nem vagyunk ellenségei a szabadságnak. Hanem igenis át vagyunk hatva annak tudatától, hogy a szabadság érdekeit lehet, de a nemzet, az állam érdekeit nem lehet elnapolni.” (27) Asbóth azt írja ugyan, hogy „a szabadság kérdése egyáltalán nem képezi a különbséget az úgynevezett liberalizmus és azon józan és felvilágosodott konzervatív politika között, melynek szószólói a magyar konzervatívok Desseffy Auréltól Sennyey Pálig” (70–71); természetesen azonban van különbség a liberális és a konzervatív megközelítés között, s ez az ő érvelésében is markánsan kirajzolódik. Ami nem jelenti azt, hogy kétségbe vonnánk azon állítását, miszerint

6 Részletesebben lásd: EGEDY Gergely: Asbóth János az egyéni szabadság zsidó hagyományáról. *Magyar Szemle*, 2021/1.

a magyarság
megerősítése
állami érdek

a konzervatívok nem elvi ellenségei a szabadságnak („a szabadság ellenzése nem volt soha sem a magyar konzervatívok politikája” – írja egy helyütt). De a hangsúly egyértelmű, amikor azt ecseteli, milyen kockázatokkal járna, ha a szabadságot a nemzeti érdek mögé szorítanánk:

„Ha csinálunk erős és jólétnek örvendő, tekintélyes Magyarországot: ami a szabadságból tán hiányzik, és amire még ebből szükségünk van, azt mindig lesz módunk fellelni és meghonosítani. De ha az országot elveszítendettük, ha a magyar nép pusztulásnak eredt, akkor szabadságot találhat az egyes, meglehet, e földön, meglehet, túl a tengeren, de Magyarországot nem fog találni sehol.” (27)

Ez az előbb idézett megfontolás az asbóthi program fontos elemét alkotta. Asbóth tehát igazi konzervatív módon kapcsolja össze a szabadság és a nemzet szempontjait: valódi szolgálatot a szabadságnak csak az a konzervatív politika tehet, amely figyelembe veszi az ország reális szükségleteit, és „így egyedül képes szilárd intézményeket, meg nem akadó haladást, biztosított rendet létrehozni, ami nélkül biztosított szabadság nem képzelhető” (71). Ugyanezt a gondolatot a tekintélyes angol konzervatív filozófus, Roger Scruton a 20. század végén úgy foglalta össze, hogy ha méltó módon akarjuk értékelni a szabadságot, azt is értékelnünk kell, ami annak előfeltétele, azaz a társadalmi rendet.⁷ A magyar eszmetörténetben Asbóth előtt ezt senki sem fogalmazta meg ilyen szépen és lényegre törően – és azóta sem sokan.⁸

A vármegyék gyengítése, az állam erősítése és a „jó parlament”

Ha az Andrassy-kormányzat fentebb vázolt nemzetiségi politikája Asbóth szerint az állam alapjait ásta alá, akkor az „épületet magát”, vagyis a közigazgatást a teljes elhanyagolás „korhasztotta és nyomorította meg”. S ezt nem cáfolja még az sem, hogy az új rendszer „a hivatalosztogatás mélyen érzett szükségéből” fölös számban teremtett állami státuszokat – írta. A fő baj az volt, hogy – Asbóth szerint épp liberalizmusa miatt – a kormányzat „szent intézménynek” tekintette a vármegyét, s emiatt nem is mert semmilyen módon sem hozzányúlni. Alkotmányos hagyomány kontra államérendek? Andrassy és köre nem érzékelte, hogy pontosan azért, amiért a vármegye képes volt a bécsi centralizációs kísérletek akadályaként funkcionálni, „rossz most, amidőn az államhatalom magyar” (97). Asbóth ezért – e tekintetben az 1840-es években fellépő „centralisták” hagyományát követve – síkra szállt a vármegyerendszer átalakítása, a „megyei föderalizmus” felszámolása mellett. Megoldásként sem a bürokratikus centralizációt, sem pedig az önkormányzatiság felszámolását nem pártolta. Az államot nem szabad olyan helyzetbe hozni, mutatott rá a későbbi generációk számára is érvényes tanácsként, hogy két rossz között, az erőtlenség vagy az erőszak között kelljen választania – a konzervatívok által preferált erély helyett. Hatékony közigazgatás csak akkor lesz, vonja le a saját következtetését, ha „a hatalom centralizálva, a munka decentralizálva lesz” (80).

Erős államhoz azonban a hatékonyabb közigazgatás mellett „egészsége-sebb” parlament is szükséges – e ponton rögtön fel is teszi Asbóth a kérdést: vajon elutasítják-e a konzervatívok a parlamentet, amivel ellenfeleik gyakran vádolják őket? Igaz-e, hogy nekik „inkább semmiféle parlament nem kellene”? Valójában erről szó sincs, jelentette ki határozottan, mint ahogy a magyar abszolutizmus egyesek által felkarolt ötletét is keményen elutasította. Sőt! A *Magyar konservatív politika* elvi éllel szögezi le: „ha a parlamentarizmus még nem volna kitalálva, a magyar konzervatív politika érdekében kellene kitalálni” (104). A magyar érdek ugyanis azt kívánja, hogy az országgyűlés „ne csak tanácskozó és panaszkozó testület” legyen, hanem valódi hatalom forrása.

7 Roger SCRUTON: *Mi a konzervativizmus?* ford. JÓNÁS Csaba, Osiris, Bp. 1995. 19.

8 Vö. EGEDY Gergely: *Szabadság és/vagy magyar érdek? Asbóth János válasza = Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére.* szerk. PERES Zsuzsanna – BATHÓ Gábor, Ludovika, Bp. 2021.

Magyarországon azonban Asbóth szerint roppant sajátosan alakult a helyzet, a parlamentarizmus eszméjét ugyanis leginkább az a „megromlott parlamentarizmus” diszkreditálta, amely a kiegyezés után alakult ki. Az okot a parlament összetételében, még pontosabban rekrutációs bázisában találta meg, és ennek vizsgálata elvezette őt a konzervatív politikafelfogás alapkérdéseinek egyikéhez. Milyen szerepe legyen a tömegnek a politikában? Válasza egyértelmű: az „1848-i liberalizmus” kárhozatos örökségének nevezi a vagyoni és műveltségi cenzus nagyon alacsony szintre való leszállítását, ami a „műveletlen és félművelt osztályoknak” biztosított túlsúlyt, s ezáltal „megrontotta” a törvényhozást. Az „Andrássy-rendszer” által átvett cenzus megközelítette az általános választójogot, amely Asbóth (ekkori) véleménye szerint „jogosultsággal csak művelt népnél és ott bírhat, ahol centrifugális elemek nem léteznek”. Népnünk nagyobb része viszont közelebb áll a kétezer évvel ezelőtti életéhez és állapotához – állapítja meg némi túlzással érvelésének alátámasztására. Külön is kiemeli, hogy e cenzus alapján az alacsony műveltségű nemzetiségi csoportok könnyen válhattak a politikai izgatás prédájává. A konzervatív program sarkalatos követeléseként fogalmazza meg, hogy „legalább a választási eljárásnál szereztessék vissza a magyar intelligenciának és birtokos osztálynak a befolyás, melyet a 48-i cenzus tőle elvett” (108). Az absztrakt liberalizmus kedvéért nem szorította hátrébe e fontosnak talált érdeket.

A parlamenti reform azonban nem állhat meg a képviselőháznál. „Tökéletesen jó” alsóház mellett akár felesleges is lenne a felsőház, ám nem ez a helyzet, és az utópizmust elutasító konzervatív gondolkodás szerint nem is lehet ilyen soha. A gyors változások közepette Asbóth halaszthatatlannak tartotta a törvényhozás felsőházának a megerősítését, mert úgy vélte, hogy „az alsóház mindenhatósága” tragikus eredményekhez vezetett: nem maradt ellensúly vele szemben. Igen lényeges figyelmeztetése az is, hogy a hatalom kizárólagos birtoklása, „az abszolutizmus mindig blazírtságra vagy elbizakodásra” s ezáltal romlásra vezet. Ezt ezért éppúgy elvetette, mint a tömegekre építő és hivatkozó demokratikus berendezkedést.

Darwinizmus és nemesség

A felsőház kapcsán egy igen érdekes gondolatot is kifejtett a születési arisztokrácia védelmében, mégpedig azt, hogy a századközép nagy horderejű természettudományos elmélete, a darwinizmus valójában azt bizonyítja, hogy az arisztokrácia alapvetően a kiválóság öröklésének köszönheti pozícióját. „Világos, hogy a születési arisztokrácia és a darwinizmus rokon alapon állnak” – így Asbóth (109). Ezért aztán „kacagnia kell”, ha valaki a modern eszmék nevében támadja az arisztokráciát. De azt is hozzáfűzi, hogy neki tulajdonképpen mindegy, hogy az arisztokrácia teoretikusan igazolható-e vagy sem – ha az állam hasznát veszi, akkor szükséges. A magyar állam pedig nagyon is a hasznát veszi, mivel a monarchia, amely az állam politikai egységének a garanciája, feltétlenül igényli az arisztokráciát. „A születési arisztokrácia és az örökös monarchia elve egy és ugyanaz” (110), így az arisztokrácia megdöntése a trón megdőlését is maga után vonja – fogalmazódik meg klasszikusan konzervatív következtetése.

Asbóth igen fontos társadalompolitikai törekvése volt a dzsentrinek és a főnemességnek az összefogása. A nemzet oszlopát látta a nemességben, ezért ennek az új Magyarországon is vezető szerepet szánt, ehhez viszont nélkülözhetetlennek ítélte a tradicionális elit két fő alkotóeleme közötti „antagonizmus”

felszámolását. A bírálattal egyik csoport irányában sem fukarkodott. A képviselőházban még mindig nagy számban van jelen, írta, „azon bornírt köznemesi fajta, mely döllyfét és irigységét a főnemesség irányában demokrata mázzal szereti kendőzni, holott a »nemtelen« iránt oly nemesi gögöt tanúsít, melyre művelt arisztokrata nem képes”; másrészt viszont a főrendűek között is sokan vannak a hasonlóan „bornírtak” (115). A két csoport érdekei azonban ma már egybeesnek – hangsúlyozta. Az összeolvadást a főnemességnek kell kezdemé-

**a konzervatív politika
mindent a magyar
érdeknek rendel alá**

Asbóth János (1845–1911)
mint az 1887–92-es
Képviselőház tagja
(Ellinger Ede fényképe
után készült rajz)
(*Vasárnapi Újság*, 1888.
51. szám, 833. oldal)

nyeznie, s e folyamat „csakis az egyenlő műveltség alapján képzelhető”. Asbóth jelzi: ezalatt természetesen nem a tudományos műveltség, hanem a „társadalmi műveltség, a modor műveltsége” értendő.⁹

Konzervatív elvek és magyar érdek az egyházpolitikában

Egy konzervatív programtól mindenki világos útmutatást vár vallási-egyházpolitikai kérdésekben – e megállapítással vezeti be Asbóth az egyházakkal kapcsolatos véleményének kifejtését. E bonyolult kérdésre egyértelmű, a saját logikájával egyező választ adott: ha a konzervatív politika mindent a magyar érdeknek rendel alá, akkor szóba sem kerülhet az ún. „ultramontán” szemlélet elfogadása, amennyiben e fogalom, a közkeletű használatnak megfelelően, arra utal, hogy a római pápának rendelik alá a nemzeti érdeket. (Vegyük figyelembe, hogy ebben az időszakban drámaian kiéleződött a Vatikán és a világi hatalom, az új olasz állam viszonya!) Asbóth leszögezi: „A magyar konzervatív pártnak nem szabad katolikus pártnak lenni, hanem olyannak kell lennie, melyhez a protestáns, a zsidó, az óhitű éppúgy csatlakozhassék, mint a katolikus.” (118)

Elvi álláspontjának kifejtése után Asbóth történeti kontextusban is megvizsgálja az egyházakhoz való viszony ügyét. Katolikusként is elismeri, hogy „volt idő, midőn a magyar érdek összeütközött a katolikus egyházzal”. Amikor ugyanis „a római német szent birodalom reánk akarta tenni kezét”, akkor politikai céljaira a katolikus egyházat is felhasználta. Az ő olvasatában a reformáció

⁹ Szalai Miklós szerint olyasfajta szerepet szánt a nemességnek, amilyen Németországban a nemzeti identitást megteremtő *Bildungsbürgertumé* volt. Lásd bővebben: SZALAI Miklós: A nemzeti liberalizmustól a keresztény újkonzervativizmusig: Asbóth János gondolkodó pályájához. *Századok*, 2017/4. 866.

Asbóth János: Magyar konzervatív politika

Egy párbeszédével gróf Andrássyval emlékezik meg mintegy egy évvel ezelőtt megjelent röpiratában gróf Lónyay Menyhért, melyben 1867-ben mindketten annak a reménynek adtak kifejezést, hogy ha a gondviselés csak négy éven át rendes és békés viszonyokat enged érnünk, akkor nincs okunk az aggodalomra, mert ezen idő alatt a nemzet igazolni fogja életképességét.

Pedig ma elerőtlenedve, csaknem reményvesztett csüggetéssel nézünk a borús jövőbe, a magyar állam tekintélyt, a magyar eszme tért veszített, saját érdekében hatályt kifejteni nem tud; sem kifelé, sem idehaza. Inkább a viszonyok tartják fenn államunkat, mint saját ereje és hatálya. Két éve mindenki szeméről leesett a hályog, ismerjük helyzetünk egész silányságát, de meddő tehetetlenségben vergődünk, Isten kegyelméből, hogy ne mondjuk egyes bankárok kegyelméből élünk, a legsúlyosabb feltételek alatt milliányi kölcsönt kötvén, elzálogosítván egyszerre évezredes szerzeményeket, államjainkat, kötelezve magunkat öt év alatti visszafizetésre anélkül, hogy tudnánk, hogyan és miből, és anélkül, hogy egy mentő eszmére, egy tette vergődni tudnánk; mert ami legrosszabb, a sivár kiábrándulás alatt, mely a vérmes elhízás, a téveszmék, a könnyelműség, a pazarlás és a korrupció orgiái után reánk következett, mintha kivesszünk volna belőlünk a tetterő, a hazafilekesevés, a hazafitönmehtagadás és áldozatkészség, mintha menthetetlenül süllyedve, fásult agóniába, leeresztett kezekkel akarnók nézni pusztulásunkat.

Pedig nem így kellett volna mind ennek bekövetkezni. Nem lehetett pusztá családom, hogy van még helye a világon a magyarnak, hogy nincsen még lejátszva szerepe, hogy múltja jövőt kér, hogy nemzeti újra feltámadása nem szappanbuborék, hanem a sírból azért tört ki, mivel eleven és élni tud, mivel nincs még itt az ideje, hogy elborítsa a népek tengere, hogy a feledésbe vesszen nagy múltja és végzetes hibák mellett annyi nemes erénye; nem vált még a magyar fölöslegessé, nem vészett ki belőle még az életerő, nem még minden ősi erény, és van még dolga a világon, van még hivatása betöltendő a nemzetek sorában.

Igenis teremthet még egyszer ész, erő és szent akarat Nagy-Magyarországot, és ha hivatása nem is lesz többé nyugatot kelet ellen megvédeni fegyverrel, nem kevésbé nagy hivatást találhat, ha arra méltóvá lenni tud, nyugat és kelet viszonyának jövődő alakulásaiban a polgárosodás és a nemzetközi forgalom békés hódításaiban.

Ezért még ma is, még ottan is, ahol ma az Andrássy-korszak után állunk, nem lehet az, hogy a nemzet feladja önmagát. Bármint rágta meg nemzettestünk velőit a könnyelműség és demoralizáció rendszere, nem lehet az, hogy kivesszünk légyen már minden hazafiságunk, nem lehet, hogy még egyszer, megfeszítve utolsó izmunkat is, meg ne próbálkozzunk a balsorssal, támaszkodva ama csodaművelő szent akarat-erőre, amelyre a haza veszélyében, keleti indolenciájából ébredve a magyar képes: hogy küzdjünk még egyszer végcsatát életért vagy halálért.

És ahol kezdenünk kellett volna hét év előtt, ott kell kezdenünk, bár sokkalta nehezebb viszonyok közt, mert az önokozta balsikerek leverő csapásai után, ma.

Szakítva az utunkban álló előítéletekkel és kedvenc eszméikkel, szakítva a botorkálás, az egy napról másokra élés, szakítva az expediensek és a könnyelműség politikájával, és szakítva azon korrupcióval, mely e politika folytonos zavarainak szükségszerű kifolyása volt: erélyesen össze kell fogni a nemzet minden erőit, egysegesen, egy célra kell vezérelni, eszmét kell adni a nemzetnek, annak szolgálatába

gyors magyarországi terjedését is az magyarázza, hogy fegyvert láttak benne a német császári támadásokkal szemben. A 19. század utolsó harmadára viszont a helyzet gyökeresen megváltozott – emeli ki. Bismarck kancellár irányításával Poroszország sikeresen végrehajtotta a német világ egyesítését, s az új német birodalom immár protestáns vezetés alá került. Innentől fogva a germanizáció, mutat rá Asbóth nyomatékosan, már a Habsburgoknak sem állhat az érdekében, csak az új német hatalomnak, amellyel szemben „természetes szövetségként” kínálkozik a katolikus egyház. S a katolicizmus a másik veszélyes nagyhatalommal, Oroszországgal szemben is ellensúlyt alkot. Mindebből természetesen nem azt a következtetést vonja le, hogy „a hazafias protestáns legyen katolikus”, ellenkezőleg, „maradjon meg egyházában már azért is, hogy minden erejével küzdjön” az államot fenyegető törekvések ellen (119). Annyi viszont

kell állítani minden erőit, annak alárendelni mindent. Ha ezt nem akarjuk, akkor a küzdelem hiábavaló, akkor bukásunkat mi sem tartóztathatja fel. Sem időnk veszteni, sem erőnk szétforgácsolni való nincsen többé.

Ez eszme nem lehet más, mint a magyar állam eszméje. Aki Magyarországot akarja, tegyen félre minden mást, és hordana szívén e kívül bármit is, és lenne az bármi szép és bármi szent, őrizze meg jobb időkre, és mindaddig, míg a magyar államot erősnek és nagynak nem látja, hozzon meg annak minden áldozatot, mit megkíván, volna ez akár a liberalizmus is. Mert hogy Magyarországot a liberalizmusnak, a demokráciának s más ilyen schlagwortoknak feláldozni lehet, az való, de igazabb még, hogy ha itt e földön Magyarország nem lesz többé, akkor úr nem lesz a maga házában sem a magyar, sem az oláh, sem a tót, hanem uralkodni fog az anarchia, vagy uralkodni fog idegen, és sem meglegedettségnek, sem jólétnek vagy szabadságnak e föld nem leszén tanyája. Ha ellenben erős és biztosított lesz a magyar állam, akkor a jólét, a szabadság és a haladás minden érdekeinek megizmosodását mi sem fogja gátolhatni; sőt egyedül a magyar állam megerősödésében van mind-ezeknek előfeltétele.

Nem nemzeti szűkkeblűség, nem kicsinyes fajszeretet, hanem ez azon magasabb szempont, melyből a magyar állam eszméjét felfognunk és védelmeznünk kell. És ugyanezért ama politika, mely a magyar állam konzervációjának és megerősödésének alárendel mindent, nem lehet a korlátolt maradóság, nem a megcsontosodott eszmenélküliség politikája, hanem a haladás nagy érdekeit folyton szem előtt tartó nagyszabású, életerős és felvilágosodott konzervatív politika kell, hogy legyen.

E politikát a magyar állam, a magyar elem megerősödését ma több érdek követeli, mint valaha. Hogy a magyar állam, a magyar elem megerősítése összeesik a monarchia, a dinasztia érdekével, az bizonyításra sem szorul. A német vagy az orosz császár politikáját csinálja, aki a magyar államot, a magyar elemet gyengíti.

Ma inkább, mint valaha összeforrt a magyar nemzetnek és azon fenséges fejedelmi háznak érdeke, melyről ma inkább, mint valaha juthat eszünkbe, hogy nemzeti nagy és szent királyaink törvényes vére, és hogy a régi királyi vérhez ragaszkodó őseink által az Árpád-ház örökösödési rendjénél fogva hivatott a magyar királyi trónra, hogy ragaszkodjék hozzá a magyar jobbágyi hűséggel, a meddig napja tart, mert ma már a magyar nemzet a magyar királyi ház sorsa elválhatatlanul egy és ugyanaz.

De nemcsak a dinasztia és a monarchia, hanem az ellenünk izgatott nemzetiségek is csak a magyar állam, a magyar elem megerősödésében találhatják biztosítékukat. Annnyiről hangos tanúságot tesz a történelem, hogy e földön itt a Duna mentében a magyar elemén kívül más: államot alkotni, megszilárdítani, fenntartani nem képes. Menjünk vissza a történelemben bármely messzire, soha, de soha nem volt itten más, mint vagy a magyar elem által fenntartott állam, vagy a káosz, az anarchia és az idegen uralom. És az idegen uralom is, lett légyen bár oly hatalmas, mint koronként a török, a német, rendezett állapotokat létesíteni, megszilárdulni nem tudott, hanem hajótörést szenvedett a magyar, de jól megjegyezzük, csakis a magyar elem politikai zsenijén és szívós ellenállási képességén; és alapjaiban megrázkódva, mint vesztes volt kénytelen végre is visszavonulni, hogy ismét a magyar elem alkotta államnak adjon helyet.

Asbóth János: *Magyar conservatív politika*. Légrády Testvérek, Bp. 1875. 128–131. oldal

következik ebből, írja, hogy a nemzeti érdekre tekintő protestánsok nem kívánhatják a katolikus egyház gyengítését. Szerinte a katolikus autonómia sem lehet a konzervatívok célja, annak megvalósítása ugyanis eltávolítaná az egyházat az államtól, s kizárólag Róma kezébe adná, ami viszont a magyar jellegét veszélyeztetné.

Az egyházpolitika kapcsán Asbóth tesz egy további nagyon fontos megállapítást, ezt mindenképp érdemes kiemelni, hisz érvényességét máig sem veszítette el. A magyar érdeket szolgáló célnak nevezi, hogy „Magyarországon mindenki jól érezhesse magát”, s erre tekintettel emeli ki: „örködnünk kell minden egyház, minden egyes [ember] lelkiismereti szabadsága fölött” (119). Még azt is hozzáfűzi, hogy nem szabad azon reformoktól elzárkózni, amelyek a polgárok méltányos igényeit szolgálják; példaként említi, hogy jogos kívánsága

Konzervatív kritika –

Asbóth János satirikus ábrázolása könyve írása közben, rajta a bírált gróf Andrássy Gyula képével (Bolond Miska, 1874. december 20. címlap)

a zsidóknak, hogy a keresztényekkel törvényes házasságban élhessenek. E ponton odáig megy, hogy a polgári házasságot a leendő konzervatív párt egyik programpontjának nevezi!

Magyar érdek-e a vámközösség Ausztriával?

A magyar állam vezetésének hibáiból Asbóth olvasatában egyenesen következett a gazdasági csőd. „Minden rossz politikának pénzügyi bukással kell végződnie”, vélte, a történetek tehát a megelőző évek elhibázott politikájának a bizonyítékai voltak a szemében. Míg 1868-ban még feleslegünk volt, írja, az

1870-es évek közepére már el kellett zálogosítani „államjóságainkat”, és a Rothschild-konzorcium kegyelméből éltünk. Így jutottunk oda, hogy a magyar állam „hatályt kifejteni” nem tudott, sem kifelé, sem pedig idehaza (92).

A „szabad kereskedelem” hangzatos liberális doktrínáját semmivel sem tekintette kevésbé absztraktnak, mint a politikai „sablon liberalizmust”, ezért az alkalmazását roppant károsnak találta. Magyar ipar tulajdonképpen nincs is – állította, hiszen: „soha, sehol iparos ország szomszédságában ipar fejlődni és megerősödni nem tudott védvám nélkül” (84). Minden állam védi az iparát, csak az Andrássy-kormány nem jutott ez az eszébe, és megkötötte a vám-szövetséget Ausztriával. A döntéshozók bizonyára abból indultak ki, fejté ki szarkasztikusan, hogy kompromittáltak volna „az új magyar állam híres szabadelvűségét oly reakcionárius, konzervatív, szabadelvűtlen követelés által, aminő a Magyarország és Ausztria közti védvám követelése lett volna” (84). Gazdasági tekintetben ezért nélkülözhetetlennek nevezte az önálló magyar vámterületet, számításokkal is megpróbálva igazolni, hogy a fejlettebb osztrák iparral való verseny káros az országnak. Még a szabadelvűségéről ismert John Stuart Millre is hivatkozik, aki egyes iparágak meghonosításának érdekében megengedte a védvámok alkalmazását.

Emlékezetes, hogy a 67-es kiegyezési törvény a közös vámterületet és a közös bankot nem tette a dualista rendszer szükségszerű elemévé. Asbóth állásfoglalása, amelyről maga is elismeri, hogy lényegében megegyezett a Tisza Kálmán vezette ellenzékével, azért is figyelemre méltó, mert egyébként ő elkötelezett híve volt az Ausztriával való lehető legjobb viszony megőrzésének, a dualizmus fenntartásának. Fontosnak tartotta ezért, hogy hozzátegye: „bennünket nem vezethet Ausztria iránti ellenséges indulat, de még az sem, hogy Ausztria kárán akarjunk nyerni”. Meg kell adni Ausztriának minden lehetséges előnyt, „a legelőnyösebben állított nemzetek sorába kell állítanunk”, minden tekintetben hozhatunk neki áldozatokat is, de ragaszkodnunk kell önálló vámpolitikánkhoz is” (130).

A MINTAKÖVETÉS ELUTASÍTÁSA

„Nem lehetett pusztán családom, hogy van még helye a magyarnak a világban” – jelentette ki Asbóth, miután megvonta a válságba fordult évek keserűnek talált mérlegét. Sőt, nemcsak helye, hanem hivatása is: ha már nem is az, hogy a Nyugatot fegyverrel védje a Kelettel szemben, de „nem kevésbé nagy hivatást találhat [...] a polgárosodás és a nemzetközi forgalom békés hódításaiban” (92–93). Vagyis a Kelet, közelebbről a Balkán civilizálásában, amelyben Asbóth szerint a magyarságra különleges szerep vár.¹⁰ Erre a feladatra azonban fel kell készülni, amit pedig egyáltalán nem segíthet a liberálisok által pártolt mintakövetés. Csak egy konzervatív szellemiségű programra lehet támaszkodni, amely a magyar realitásokra épít – állította. Azzal viszont nem számolt kellőképp Asbóth, hogy mivel a konzervatív eszmekörnek végül is nem sikerült önmagát markánsan megkülönböztetnie a Béccsel azonosuló régi aulikus hagyománytól (noha ő ezért mindent megtett), az önálló konzervatív alternatíva kísérlete szinte elkerülhetetlenül kudarcot vallott. Ez magyarázza a programját kifejtő *Magyar konzervatív politika* alapvetően negatív fogadtatását is.¹¹ E körülmény viszont mit sem von le a tudatos konzervatív programalkotás első kísérletének értékéből, annál is inkább, mert Asbóth ezzel egyedülálló jelentőségű segítséget adott a magyar konzervatív hagyomány megeremtéséhez. ■

**önálló konzervatív
alternatíva**))

10 E tekintetben jelentős hatással volt rá régi barátja, J. S. Mill magyar fordítója, később a Monarchia közös pénzügyminisztere és Bosznia kormányzója, Kállay Béni. Valójában azt a gondolatot, hogy „az osztrák birodalomnak kell az európai török föld polgárosítójává, s főként a keleti szlávok szellemi központjává” válnia, már Kemény Zsigmond is felvetette *Még egy szó a forradalom után* (1851) című művében (KEMÉNY Zsigmond: *Változatok a történelemre*. szerk. Tóth Gyula, Szépirodalmi, Bp. 1982. 472). (Asbóth János a hazai, sőt az európai Balkán-kutatás, különösen annak boszniai relációja úttörője volt: ASBÓTH János: *Bosznia és Hercegovina. Úti rajzok*. I–II. Pallas, Bp. 1887. Új kiadás: *Bosznia és Hercegovina*. Tertia, Bp. 2001. – a Szerk.)

11 SZENDREI: *I.m.* 148–150.